

Vermorzeld door Moskou

De herbegraving van Imre Nagy

De ineenstorting van het communistische, repressieve systeem is wellicht het duidelijkst te zien aan de herbegraving van de Hongaarse politicus Imre Nagy op 16 juni 1989, een aantal maanden voor de Val van de Muur. Nagy was premier tijdens de Hongaarse Opstand in 1956.

Opnieuw begraven

De enige zekerheid in het menselijk bestaan is de dood. Hoe de dode herinnerd wordt, is aan de levenden. Iedere generatie schept haar eigen beeld van de geschiedenis, waardoor de waardering van een overleden persoon kan veranderen. En soms leidt dat tot een herbegraving. In deze serie kijken we naar bekende personen die na een herwaardering opnieuw begraven zijn. Deze keer een man die zelfs twee maal van graf wisselde: de Hongaarse politicus Imre Nagy (1896-1958).

Hongarije was een voorloper. Niet alleen vond daar als eerste land in Oost-Europa een grote opstand tegen het onderdrukkende bewind plaats, het was ook het land waar voor 9 november 1989 al gesprekken bezig waren om de eenpartijstaat om te vormen tot een meerpartijenstaat. Een pan-Europese 'picknick' in augustus '89 luidde het daadwerkelijke einde in van het IJzeren Gordijn tussen Oostenrijk en Hongarije. De eufemistisch 'picknick' genoemde protestbijeenkomst was georganiseerd door Otto van Habsburg, de zoon van de laatste keizer Karl (1916-1918).

Maar terug naar de periode van voor 1956. Hongarije, tijdens de Tweede Wereldoorlog goed bevriend met nazi-Duitsland, werd door de Russen na de oorlog hard aangepakt. Onder leiding van Mátyás Rákosi werd de staat een solide partner in het door de Russen gedomineerde Oostblok. Zo leek het althans, want na de dood van Stalin in 1953 werden Rákosi en de zijnen gesommeerd om naar Moskou te komen. Daar werd hem te verstaan gegeven dat hij zijn positie als secretaris-generaal van de communistische partij moest opgeven en dat ook zijn werk als premier erop zat.

Rákosi kreeg de schuld van de ellendige staat van de Hongaarse economie, tevens werd hem verweten de persoonlijkheidscultus rond zijn persoon te hebben misbruikt voor eigen gewin. De Russen (onder anderen Malenkov, Chroesjtsjov en Beria) foeterden de Hongaarse premier op een ongenadige wijze uit. Totaal verbouwereerd accepteerde hij dat hij de macht moest overdragen aan Imre Nagy. Zelf bleef hij secretaris-generaal van de partij.

De landverdeler

Nagy, geboren in 1896 in een calvinistisch gezin, had na de oorlog furore gemaakt door de landhervorming op zich te nemen als minister van Landbouw. 'De Landverdeler' werd zijn geuzennaam, te meer omdat hij niets zag in het plan om de afgepakte grond van adel en kerk te 'geven' aan collectieve boerderijen, maar de grond juist zo eerlijk mogelijk verdeelde onder de boeren. Niemand mocht een stuk grond bezitten groter dan twintig hectare. Nagy kwam na de machts-overname in 1953 met een 'Nieuwe Koers' waarbij interneringskampen werden gesloten, kleine ondernemingen werden toegestaan en de onder zijn voorganger ontstane collectieve boerderijen op vrijwillige wijze verlaten konden worden door de boeren.

De Russische leiders hadden gekozen voor Imre Nagy omdat ze hem kenden van de periode dat hij in de Sovjet-Unie had gewoond. Hij had zich aangesloten bij de bolsjewieken tijdens de Russische Revolutie en maakte zelfs deel uit van het commando dat de tsarenfamilie had uitgemoord. Met korte tussenpozen bleef hij tot 1944 in Moskou. ▶

Hans Vermeer en **Ben Vriesema** zijn redacteur en hoofdredacteur van Kleio.

De Hongaarse premier Nagy tijdens de Hongaarse Opstand in Boedapest, 1956. Foto: Franz Fink, Fortepan.

Tijdens de naoorlogse periode ontpopte hij zich als *apparatsjik*, maar bleek hij geen voorstander van stalinistische terreur. Kortom, de juiste man op de juiste plaats op het juiste moment om na de dood van Stalin Hongarije te gaan leiden. Nagy dacht dat hij bij het uitvoeren van de Nieuwe Koers de volledige steun van Moskou zou krijgen. Die kreeg hij echter nooit, waarschijnlijk omdat de interne machtsstrijd na de dood van Stalin ervoor zorgde dat de Russen elkaar niet vertrouwden en zich dus niet in hun kaarten wilden laten kijken. In Hongarije zelf probeerde Rákosi juist weer meer aanhang te genereren, met steun van enkelen uit de Moskouse politieke kern. Nagy kreeg in 1955 – nadat hij hersteld was van een lichte hartaanval – te horen dat de Nieuwe Koers afgezworen zou worden en dat hij (volgens goed Sovjetgebruik) een *mea culpa* diende uit te spreken. Middels die zelfkritiek zou Nagy moeten beamen dat de Nieuwe Koers een vergissing was geweest. Maar de kleine man met ronde bril en walrusnors weigerde. Nagy werd vervolgens uit de partij gezet, van de universiteit verstoten en zou geen betaalde functie meer aan mogen nemen. Een complete vernedering dus. Dit had echter het omgekeerde effect: hij werd steeds populairder. Steun kreeg hij niet alleen van schrijvers en intellectuelen, maar ook van studenten. Een grote groep studenten had in Boedapest een manifest geschreven (*De Zestien Punten*) waarin zij eisten dat niet alleen de Sovjetroepen het land dienden te verlaten en er vrije verkiezingen moesten komen, maar ook dat ‘kameraad’ Imre Nagy een nieuwe regering moest gaan leiden. De

zittende regering wilde uiteraard niets weten van de eisen van studenten en probeerde de demonstraties te verbieden of tegen te houden, maar de geest was uit de fles. Op 23 oktober 1956 kwamen er duizenden mensen bij elkaar om te demonstreren. De leus ‘Ruszik Haza’ (‘Russen, ga naar huis’) klonk uit vele kelen. Het standbeeld van Stalin werd omvergetrokken. De revolutie leek niet meer te stoppen.

Nagy, die de betogers had toegesproken en eigenlijk een slap verhaal hield (‘ga maar weer naar huis’), wist zich duidelijk met de hele situatie geen raad. In plaats van olie op het vuur te gooien wilde hij voor een de-escalatie zorgen. De bevolking werd echter alleen maar bozer en de gevechten in de straten van Boedapest heftiger. Nagy werd door de Russen aangewezen als de nieuwe premier: een slimme zet, want nu moest hij proberen de geest weer in de fles te krijgen, en tegelijkertijd de Russen te paaien. Geen gemakkelijke opgave. Een van zijn medestanders, de nieuwe partijleider János Kádár, werkte met hem mee. Deze bleek echter andere bedoelingen te hebben, want in het geheim vloog hij naar Moskou waar hij instructies kreeg over hoe van Nagy af te komen. Hij kwam terug met de mededeling dat de Russen sowieso zouden binnenvallen. Het buitenland deed niets toen de Russen inderdaad terugkwamen, nadat de troepen zich eerst hadden teruggetrokken en gezegd dat ze uit Hongarije zouden verdwijnen. Het buitenland had de ogen gericht op een kanaal in Egypte en was bang voor een nucleaire oorlog tussen de wereldgrootmachten. De Hongaren stonden er alleen voor.

De herbegraving van Imre Nagy en anderen op 16 juni 1989. Foto: Fortepan.

Het standbeeld van Imre Nagy voor het Hongaarse parlement is recent verplaatst. Foto: Asvolas, 123RF.

Staatsbegrafenis

De opstand werd neergeslagen en 'Judas' Kádár aangesteld als de nieuwe leider; de Russen hadden wat ze wilden, namelijk rust in hun achtertuin. Zij plaatsten Imre Nagy in Roemenië onder huisarrest en zetten hem onder druk om zijn steun uit te spreken voor de nieuwe regering. Toen hij dat bleef weigeren, werd Nagy in 1957 teruggebracht naar Hongarije voor berechting. De politicus werd schuldig bevonden aan 'contrarevolutionaire misdaden' en veroordeeld tot de strop. Zijn laatste woorden op 16 juni 1958 waren: 'Ik weet dat er ooit een nieuw proces-Nagy zal komen, en dat ik dan gerehabiliteerd zal worden. Ik weet ook dat ik een herbegrafenis zal krijgen. Ik ben alleen bang dat de grafrede zal worden gehouden door degenen die me hebben verraden.' Zijn lichaam werd gewikkeld in teerpapier en met het gezicht naar beneden begraven op de binnenplaats van de gevangenis. Een grotere vernedering was niet denkbaar. Vier jaar later werden de overblijfselen verplaatst naar de begraafplaats tegenover de gevangenis, op een plek waar alleen verstokte misdadigers ter aarde werden besteld.

Maar Nagy had de 'eer' om nóg een keer te worden herbegraven. In 1989 was de macht van de Sovjet-Unie in Hongarije duidelijk minder groot dan in 1956. Het jaar ervoor had Kádár om gezondheidsredenen het veld moeten ruimen. De nieuwe regering accepteerde en organiseerde een staatsbegrafenis voor duizenden mensen, die live werd uitgezonden op tv en radio, en waarbij velen het woord voerden, waaronder een jonge Viktor Orbán die een der Zestien Punten aanhaalde: onmiddellijke terugtrekking van het Sovjetleger.

De herbegrafenis markeerde duidelijk de nieuwe wind die door het Oostblok waaide: die van vrijheid van meningsuiting en de roep om veranderingen, onbedoeld aangewakkerd door Gorbatsjov. Drie weken nadat Nagy met kompanen was herbegraven werd door de Hongaarse Hoge Raad het vonnis dat leidde tot zijn ophanging nietig verklaard: er had geen misdrijf plaatsgevonden. Op precies dezelfde dag overleed Kádár.

'De herbegrafenis van Nagy markeerde de nieuwe wind die door het Oostblok waaide'

De herbegrafenis van Nagy (en vele anderen) laat zien dat er in 1989 anders naar het verleden werd gekeken: de misdadiger van 1956 was een aantal decennia later een vechter voor vrije verkiezingen en het vrije woord geworden. Het is niet te voorspellen of Nagy op de Nieuwe Openbare Begraafplaats blijft liggen. In ieder geval is zijn beeltenis (pontificaal geplaatst voor het Hongaarse parlement) onlangs in opdracht van premier Viktor Orbán verplaatst: te veel aandacht voor de vechter van het vrije woord is voor Orbán inmiddels niet meer toelaatbaar. De laatste woorden van Nagy kunnen dus ook in de toekomst weer waarheid worden. ■

Verder lezen

János Rainer, *Imre Nagy. A biography* (Bloomsbury Publishing, 2009).
Victor Sebestyén, 1956. *De Hongaarse Opstand* (Balans, 2006).